

Ook heb ik bedenkingen over de beperking die de auteur zich heeft opgelegd in ruimte en tijd. Wat de geografische ruimte betreft heeft Joor besloten het kerngebied van het onderzoek te bepalen tot Nederland boven de grote rivieren, omdat een systematisch archiefonderzoek op alle administratieve niveau's voor de gehele periode 1806-1813 in feite alleen mogelijk was voor het gebied dat tijdens de inlijving bekend stond als de Hollandse departementen (grosso modo Nederland minus Brabant, Zeeland en Limburg). Toch is incidenteel (voor Limburg) en redelijk systematisch (Brabant en Zeeland tot 1810) informatie verzameld en verwerkt, steeds met een aparte status. In dit geval zou-ik de voorkeur hebben gegeven aan of deze gebieden in het geheel achterwege laten of tenminste de provinciale archieven van Brabant, Zeeland en Limburg hebben doorgenomen.

Ook zou er heel wat voor te zeggen zijn om het jaar 1795 als beginpunt te nemen. Immers, welke subperiodes en onderscheidingen men ook neemt, de jaren 1795-1813 vormen in de Nederlandse geschiedenis een geheel, met als overheersend element de relatie tot Frankrijk, indirect in het begin en steeds directer wordend. Deze relatie is in toenemende mate de oorzaak van en de aanleiding tot de onrust. Maar goed, elke auteur heeft recht op zijn eigen afbakening van het onderwerp. Hoe dan ook, mogelijk gaat Joor zelf de jaren 1795-1806 nog eens behandelen; ik zal daar in ieder geval naar uitzien.

Henk Boels

S. van der Velden, *Slakingen in Nederland. Arbeidersstrijd 1830-1995* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2000; Amsterdam: Stichting beheer IISG, N1WI, 2000, 387 blz., + cd-rom, f79, 90, ISBN 90 6861 191 7).

Zelf heb ik literatuur en knipselmappen over stakingen in de boekenkast chronologisch bij elkaar staan. Daardoor kan ik snel iets vinden over een bepaalde staking (voor zover ik iets heb natuurlijk) en houd ik overzicht over het geheel. Het project van Van der Velden om een alomvattend overzicht van de arbeidsconflicten in de negentiende en twintigste eeuw te maken, met algemene tendensen samengevat in boekvorm en een korte beschrijving op de bijgeleverde cd-rom van bijna 15.000 bekende stakingen tussen 1830 en 1995 (feitelijk 1999), komt mij dan ook sympathiek voor. Het is eventjes spannend als de cd-rom zichzelf op de computer installeert en enkele vragen aan de lezer stelt, maar daarna kan er in het bestand van Van der Velden flink worden gezocht, zowel vrij als op bedrijfsnaam, beroep, plaatsnaam en vakcentrale. Voorts kan men specificeren naar periode en aantallen stakers. Ik weet nu welke stakingen in mijn huidige woonplaats hebben plaatsgevonden. Wie een bekende staking zoekt, moet soms wat doorzoeken, want 'toneelspelers' levert niet de beroemde staking uit 1920 op, 'toneel' wel; 'winkelbedienden' niet de eerste georganiseerde staking in 1910, 'bedienden' wel. Helaas heeft Van der Velden bij die laatste de verkeerde bond genoemd. Het was de moderne Algemeene, die deze staking organiseerde en niet het standsgevoelige Mercurius, dat destijds aan staken nog niet toe was. Waarschijnlijk is het misverstand te wijten aan het feit dat beide bonden later gefuseerd zijn en de nieuwe organisatie als Mercurius bekend is gebleven. Een zoekactie op de cd-rom levert steeds een overzicht van de gevonden stakingen op en geeft bij elke staking de details. Wie meer over een bepaalde staking wil weten, kan met de verwijzingen verder. Vanaf 1920 kan men bovendien zelf grafieken maken met betrekking tot landelijke ontwikkelingen,

en wel door een bepaalde periode te selecteren en criteria als aantallen stakers, stakingsdagen, bedrijven en dergelijke aan te klikken. Hierna verschijnen een lijngrafiek en een staafdiagram, die direct geprint kunnen worden. Wie voortaan iets over een bepaalde staking of groep stakingen na 1920 wil schrijven, kan deze dankzij Van der Veldens monnikenwerk dus met weinig moeite in de landelijke stakingstrend van zijn tijd plaatsen. Bovendien kan men voor de hele periode van de negentiende en twintigste eeuw aansluiten bij de algemene trends en grafieken, die de auteur in zijn aan de Universiteit van Amsterdam verdedigde dissertatie geeft. Van der Velden, die in Leiden geschiedenis studeerde en er ook met statistische werkwijzen als regressie- en variantie-analyses vertrouwd raakte, zal hiermee menigeen aan zich verplichten.

De belangrijkste delen van het boek handelen over de achtergrond van stakingen (Deel I) en de analyse van het verschijnsel (Deel II). In het eerste deel komen vragen aan de orde als wat een staking is, wie er bij betrokken zijn, waarom arbeiders staken en wat voor gevolgen de stakingen met zich meebrengen. Dit levert prachtige en veelzeggende grafieken op als het aantal uitsluitingen tussen 1903 en 1993 (78), het percentage stakingen waarbij de politie of het leger ingreep tussen 1810 en 1993 (83) (duidelijk aflopend), het aandeel van slakingen tegen het bedrijfsbeleid in procenten van de totale stakingsactiviteit tussen 1868 en 1995 (99) (met een wel zeer duidelijke toename na 1970) en stakingen met een altruïstisch doel als percentage van de totale stakingsactiviteit tussen 1868 en 1995 (110) (na de oorlog lager dan vóór de oorlog en de laatste tien jaar nog verder afgenomen). In het tweede deel komen zaken aan de orde als kenmerken van stakingen (zoals verloop en geleide of spontane stakingen), verschillen in stakingsbereidheid (tussen beroepsgroepen en -sectoren, soorten bedrijven, en regio's), toe- en afname van stakingsactiviteit, alsmede factoren die de fluctuaties in de stakingsactiviteit bepalen (waaronder 'lange golven').

Ook in dit deel heeft Van der Velden het nodige rekenwerk gedaan, gevolgd door beschouwingen waarmee hij aan discussies bijdraagt, bijvoorbeeld aan die over het bekende verschil in stakingsbereidheid tussen Amsterdammers en Rotterdammers. Uit zijn analyse, waarbij stakingsactiviteit gerelateerd wordt aan de omvang van de beroepsbevolking, blijken de arbeiders van beide steden nauwelijks voor elkaar onder te doen en lijken de verschillen eerder verklaard te moeten worden uit de sterke machtspositie van de Rotterdamse ondernemers en de verschillen in ontwikkeling van beide lokale industrieën (219-220). Ik ben het niet eens met Piet de Rooy, die de vraag of dit proefschrift nu een beter inzicht in de stakingen van de laatste twee eeuwen geeft, ontkennend beantwoordt (*de Volkskrant*, 25 augustus 2000). De Rooy legt te veel nadruk op de globale conclusie dat de fluctuaties in stakingen zich niet eenduidig laten verklaren en iedere staking slechts op haar eigen merites beoordeeld kan worden. Overigens draagt Van der Velden hier zelf aan bij door de hoofdvragen van zijn onderzoek in slechts anderhalve pagina te beantwoorden (308-309). Deze korte antwoorden zijn zo globaal dat zij weinig zeggen en zijn eerdere, precieze berekeningen en beschouwingen in de schaduw stellen. Wat mij betreft had het samenvattende en concluderende hoofdstuk 8 rustig achterwege kunnen blijven, omdat zowel hoofdstuk 6 als hoofdstuk 7 afgeronde beschouwingen zijn over de toe- of afname van stakingsactiviteit en de verklaring van fluctuaties daarin. Het slothoofdstuk voegt daaraan niets toe. Dat De Rooy Van der Velden verwijt te weinig oog te hebben voor veranderende mentaliteiten en sociaal-culturele verhoudingen is wat vreemd. Van der Velden ging het immers om het inventariseren van stakingen en het analyseren van trends in hun ontwikkeling (22). En dat is wat hij heeft gedaan. Deze timmerman heeft zich gelukkig bij zijn timmerwerk gehouden en niet ook nog het schilderwerk gedaan. De vele door Van der Velden met betrekking tot stakingen zichtbaar gemaakte trends maken het mogelijk genuanceerder

dan vroeger te spreken over het stakingsverschijnsel en de daarin opgetreden veranderingen. Dat er nog meer veranderd is, waaronder mentaliteit, lijkt me een andere discussie.

Bob Reinalda

R Halens, *Dolen of dwalen. Paul Robin (1837-1912). Pedagoog, anarchist, vrijmetselaar* (Brussel: VUB press, 1999, 187 blz., Bf 595/EU 14,70, ISBN 90 5487 205 5).

Paul Robin, bij het grote publiek een onbekende, komt ook in handboeken over historische pedagogiek nauwelijks aan bod. Nochtans geldt hij in die kringen als de grondlegger van de anarchistische pedagogiek en van het linkse denken over opvoeding en onderwijs. Hoewel Halens de pogingen van onder meer Nathalie Brémand en Christiane Demeulenaere-Douyère om Robin uit de vergeethoek te halen toejuicht, merkt hij in hun studies een aantal tekortkomingen op¹. De historische en pedagogische component worden onvoldoende geïntegreerd; de rol en betekenis van de vrijmetselarij in het leven van Robin worden nauwelijks behandeld en de historische personages worden te weinig geduid. Met *Dolen of dwalen* hoopt de auteur deze leemtes op te vullen. Halens behandelt achtereenvolgens de onderwijskundig-politieke activiteiten van Robin, de verspreiding van zijn gedachtegoed, zijn inzet ten voordele van geboortebeperving en vrij moederschap en zijn lidmaatschap van de loge.

In de periode 1869-1872 wijdde Robin een driedelige artikelenreeks aan de 'instruction intégrale'². Hierin stelde hij dat elk mens als individu al zijn fysieke en intellectuele capaciteiten moest kunnen ontwikkelen en tegelijk als sociaal wezen de plicht had om zijn arbeidspotentieel in te zetten voor de maatschappij. Robin legde sterk de nadruk op het rationalistische onderwijs. De leerlingen waren volledig vrij; de school moest functioneren volgens het principe van 'self governance'. Halens wijst op de invloed van onder meer De Saint-Simon, Owen, Marx, Bentham en vooral Comte op de theorie van de 'instruction intégrale'. Toen Robin in 1880 directeur werd van het weeshuis Prévost in Cempuis, greep hij die kans met beide handen aan om er zijn pedagogisch project vorm te geven. Onder druk van de omstandigheden — niet het minst het grote aantal leerlingen in de school — moest hij zijn theorieën evenwel bijsturen (een element dat Halens mijns inziens niet overtuigend weet te argumenteren). Het weeshuis kwam onder vuur te liggen van de klerikalen die vooral de coëducatie en het gebrek aan godsdienstonderricht moeilijk konden verkroppen. In 1894 leidde dit tot het ontslag van Robin. Het betekende het einde van zijn loopbaan in het onderwijs — hij legde zich voortaan toe op het verspreiden van het neomalthusiaanse gedachtegoed en werd lid van de loge — maar niet van zijn invloed op de pedagogiek. Zo toont Halens aan dat het verschil tussen de 'nieuwe schoolbeweging' en de 'instruction intégrale' niet zo groot is als vaak wordt aangenomen. In een laatste hoofdstuk komt Halens terug op de gangbare visie in pedagogische kringen dat Robin de grondlegger is van de anarchistische pedagogiek. Het is volgens hem moeilijk houdbaar Robin te zien als een 'anarchistisch' pedagoog, niet het minst omdat Robins pedagogische opvattingen niet écht emanciperend waren.

Dolen of dwalen vertelt in zekere zin meer over Halens dan over Robin. Halens is een pedagoog in hart en nieren en in dat opzicht is het te begrijpen dat de lezer vooral kennis maakt met Robins pedagogische ideeën en — op het einde van het boek — met de auteurs persoonlijke evaluatie daarvan. Halens lost zijn in de inleiding gedane belofte om ook aan Robins neomalthusiaanse opvattingen en zijn lidmaatschap van de loge aandacht te besteden maar matig in. Amper twintig bladzijden worden aan deze thema's gewijd. Halens slaagt er bijge-